

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Бойчук А. Ю.

*кандидат юридичних наук, суддя,
Приморський суд м. Одеси*

СТАНОВЛЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У ПРИРОДООХОРОННІЙ СФЕРІ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (1930–1959 РР.)

Актуальність теми дослідження пов'язана з двома причинами. По-перше, в теорії держави і права не сформульовано чітких доктринальних поглядів на злочини проти довкілля. По-друге, проблема охорони довкілля в Україні набуває особливої гостроти з причини високого рівня забруднення, наявності потужного промислового та аграрного комплексів. На додаток до цього, екстенсивний тип розвитку української економіки призводить до нерационального використання природних ресурсів, що ще більше обтяжує екологічну ситуацію в державі. Тому сьогодні в науці історія держави і права України постає проблема вивчення особливостей юридичної відповідальності за правопорушення в сфері охорони природи. Вивчення цього досвіду дає змогу запобігти негативним наслідкам впливу людини на об'єкти природи та забезпечити їх заощадливе та раціональне використання. З метою запобігання правопорушенням у сфері природних ресурсів доцільно розглянути радянський досвід юридичної відповідальності, який може дати змогу вдосконалити чинне законодавство.

Аналіз публікацій показує, що питаннями правової охорони природи займалися В. І. Андрейцев, А. П. Гетьман, Н. Д. Козанцев, О. С. Колбасов, С. М. Кравченко, В. Л. Мунтян, В. А. Нечитайленко, В. В. Петров, Г. М. Полянська, Л. А. Стоцька, Н. І. Титова, Г. А. Хміль, Ю. С. Шемшученко, М. В. Шульга. Незважаючи на наявність їхніх праць, проблеми юридичної відповідальності розглядалися в них побіжно при дослідженні загальних питань природоохоронного законодавства. Враховуючи фрагментарний характер наявних праць, доцільно розглянути проблему історичного розвитку інституту юридичної відповідальності в даній сфері. Метою роботи є розробка проблем становлення юридичної відповідальності за правопорушення у природоохоронній сфері в Радянській Україні в період 1930–1959 рр.

Викладення матеріалів дослідження необхідно розпочати з того, що юридична відповідальність за порушення природоохоронного законодавства виконує низку важливих функцій, основними з яких є протидія та попередження правопорушень у цій сфері, ефективна охорона природних об'єктів від захоплення, незаконного та нерационального використання.

Інститут юридичної відповідальності пройшов складний історичний шлях свого розвитку, в якому період 30–50-х рр. має важливе значення. Як вказує А. П. Гетьман, упродовж цього періоду наука спиралася на теоретичні та методологічні дослідження вчених правознавців і одночасно з цим саме на цьому етапі відбувалося формування основних положень адміністративної, кримінальної та цивільно-правової відповідальності за правопорушення, пов'язані з природними об'єктами [1]. Характерною рисою права цього історичного періоду був розвиток союзного і республіканського земельного, гірничого, водного і лісового законодавства не у формі законів, а шляхом прийняття партійно-урядових, у деяких випадках урядових постанов та інших підзаконних актів. Одночасно з цим у цей історичний період відбувається звуження компетенції союзних республік у регулюванні використання та охорони природних ресурсів та посилення ролі союзних нормативних актів. Ця обставина пов'язана з тим, що союзне законодавство стало домінуючим, охоплюючи регулювання всіх сфер суспільних відносин. Особливо чітко цей процес простежується після прийняття Конституції СРСР 1936 р., коли переважна частина республіканських законодавчих актів того часу втратила чинність.

Розгляд джерел права, прийнятих в історичний період 1930–1959 рр., показує, що юридична відповідальність установлювалась за правопорушення, пов'язані з: а) землею; б) водними об'єктами; в) атмосферним повітрям; г) лісами. Виходячи з цього, доцільно розглянути правове регулювання юридичної відповідальності за кожним з цих об'єктів.

I. Охорона землі. Становлення юридичної відповідальності за правопорушення у сфері земельних відносин має особливе значення для України. Причина такого виключного стану земельного фонду пов'язана з тим, що за своїм якісним складом ґрунтів та біопродуктів вона є однією з найбагатших держав світу. З іншого боку, Україна має досить складну структуру земельного фонду, серед якого майже 70% становлять сільськогосподарські угіддя, 17% площ вкриті лісами, 4% – забудовані землі, 4% – водні ресурси, 2% – інші землі, 1,7% – відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом, 1,3% – відкриті заболочені землі.

У досліджуваній період правове регулювання земельних відносин та правопорушень, пов'язаних із земельними ресурсами, проводилось на підставі «Загальних начал землекористування і землевпорядження» 1928 р., затверджених на 4-й сесії ЦВК IV скликання 15 грудня 1928 р. Згідно з п. 3, союзні республіки мають право розпорядження землею, регулювання землекористування, землеустрою та використання землі за призначенням. Як вказується в п. 41, передача орендованої землі в трудове користування забороняється, а винні особи притягуються до кримінальної відповідальності та позбавляються права користування землею. Контроль на місцях за виконанням положень цього акту (п. 44) та притягнення до відповідальності порушників цих норм покладається на сільські Ради, волосні та районні виконавчі комітети.

II. Охорона водних ресурсів. У 30-х рр. минулого століття почалося будівництво промислових підприємств – фабрик, заводів, крупних населених місць, що спричинило масові скиди неочищених і стічних вод. З метою збереження здоров'я населення та постачання питної води уряд СРСР прийняв низку нормативно-правових актів, серед яких – постанова ЦВК і РНК СРСР «Про санітарну охорону водопроводів і джерел водопостачання» від 17 травня 1937 р. Згідно з п. 1, у кожному населеному пункті Союзу РСР, у якому є або будується водопровід загального користування або водопровід для технічних цілей, обов'язково встановлюється зона санітарної охорони відкритих і підземних джерел водопостачання, що живлять даний водопровід. Зона санітарної охорони джерел водопостачання ділиться на три пояси, у кожному з яких встановлюється певний режим. Згідно з п. 14 даної постанови, порушення інструкцій або правил спуску стічних вод тягне за собою накладення на винних штрафу органами державної санітарної інспекції відповідно до чинних законів, а в належних випадках – притягнення винних до кримінальної відповідальності.

III. Охорона атмосферного повітря. У післявоєнний період почалося інтенсивне будівництво заводів, фабрик, інших промислових об'єктів, що призвело до появи викидів оксидів сірки, звідси – кислотних опадів, викидів азоту, вуглецю, важких і радіоактивних металів. З метою боротьби з цими небезпечними явищами 20 червня 1949 р. Рада Міністрів СРСР прийняла постанову «Про заходи боротьби із забрудненням атмосферного повітря промисловими підприємствами УРСР та про поліпшення санітарно-гігієнічних умов населених місць». Згідно з п. 1, з 1 січня 1950 р. заборонялося затвердження проектів будівництва, реконструкції або відбудови промислових підприємств, окремих цехів і агрегатів, електростанцій і теплоелектроцентралей, при експлуатації яких в атмосферне повітря викидаються зола, незгоріле вугілля, кіпоть, пил, сірчисті й фтористі сполуки, сірчистий газ, миш'яковистий водень і сірководень.

IV. Охорона лісів. Одним із основних факторів, які впливають на стан цього природного ресурсу, є випас худоби, яка здатна завдати значної шкоди молодняку, лісовим культурам, розсадникам. З метою вирішення цього питання Рада Народних Комісарів УРСР прийняла постанову «Про затвердження правил випасу худоби в лісах УРСР» від 5 травня 1938 р. Згідно з цим нормативно-правовим актом, випас худоби дозволяється в лісах УРСР на ділянках, що їх виділяють для цієї мети лісгоспи, райлісгоспи та інші організації, яким передані в користування лісові ділянки. Як вказувалось у п. 6, випас худоби забороняється: на площах лісових розсадників, дерев'яних шкіл і плантацій (бересклетових, вербових, тополевих); на площах лісових культур і молодняку, який не досяг чотирьох метрів заввишки; на порубках і галявинах з природним лісовідновленням, самосівом або паростю; на ділянках, на яких проведено роботи для сприяння природному лісовідновленню (посів, посадка, рихлення ґрунту); на ділянках, призначених під насінні, а також у полежахисних лісових смугах; на крутосхилах і на прияржних смугах; на сіножатах, у парках і заповідниках. Згідно з п. 14, пастухам заборонялося знищувати молодих диких тварин, нищити гнізда

птахів і розпалювати вогонь. Як указувалось у п. 16, за розпалювання пастухами вогню, за пошкодження і рубку дерев, за потрапу молодняка, культур і сіножатей, за виникнення пожеж і за інші лісопорушення, пов'язані з випасом худоби, користувачі пасовиськом несли матеріальну відповідальність за заподіяні збитки господарству. У випадках умисного пошкодження об'єктів природи та виникнення пожеж винні притягалися до кримінальної відповідальності. Інтерес становить та обставина, що в Третньому Статуті Великого князівства Литовського в розділі X «Про пуці, про лови, про дерево бортне, про озера і сіножаті» арт. 17 «Про пожежі у пуцах і лісах» аналогічним чином встановлював відповідальність у вигляді сплати штрафу пастухами, подорожуючими людьми, якщо вони завдали шкоди звірям, птахам, деревам, бджолам [2].

За результатами роботи можна зробити такі висновки.

1. Характерною рисою цього історичного періоду став перехід від системи прийняття окремих нормативно-правових актів з охорони природи до початку формування єдиної системи юридичної відповідальності.

2. Міри покарання за правопорушення зазнавали значних змін від штрафних санкцій, вилучення земельних ділянок до кримінальної відповідальності.

3. Особливістю цього історичного періоду було звуження компетенції союзних республік у сфері юридичної відповідальності за правопорушення та заміна їх союзними нормативно-правовими актами.

Список використаних джерел:

1. Гетьман А. П. Методологічні засади становлення правових основ охорони довкілля / А. Гетьман // Право України. 2011. – № 2. – С. 11-19.

2. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – О. : Юрид. літ., 2004. Т. III, кн. 2: Статут Великого князівства Литовського 1588 року. – 568 с.